

Deel 1. De oorsprong van de menselijke samenleving (tot 2000 v.C.)

De geschiedenis van de mensheid begint met de stam. Het is de eerste sociale organisatie. Het is de periode van de voorouderverering, de uitvinding van de taal, het gezin, familielijn en saamhorigheid. Met een rijk, met een keizer of farao aan de top, die over een groot gebied heerst, doet nog eens een nieuwe sociale formatie zijn intrede. Het gezag komt nu in handen van de keizer, in plaats van de stamhoofden. Dat brengt hiërarchie en arbeidsdeling met zich mee. Deze rijken hebben zich gevestigd in waterrijke gebieden, langs rivieren, en zijn gebaseerd op landbouw. Rijksculturen waren een oplossing voor de onderlinge strijd tussen de stammen, die toenam naarmate het aantal mensen groeide.

Deel 2. Kritiek op en verzet tegen de rijkscultuur (2000-1 v.C.)

De stammen gaan zich vestigen en aan landbouw doen. Hoewel dat eerst een oplossing is ontstaan spoedig nieuwe problemen. De erfenis kan nu niet meer gelijkelijk verdeeld worden, want voor de familielijn is het van belang dat de grond bij elkaar blijft. Dat leidt tot een proletariaat van aan lagerwal geraakte en ontwortelde stamleden en vreemdelingen. Onderdrukking in een rijkscultuur neemt toe naarmate de tijd vordert. Ook conflicten in stammen die zich gesetteld hebben dragen bij aan een rondzwervend en ontworteld proletariaat, dat zich vestigt als 'vreemdelingen en bijwoners' buiten de poorten. Dit leidt tot tegenstemmen tegen het geloof in de keizerlijke hiërarchie. Niet alleen de profeten van Israël hebben stem gegeven aan deze kritiek op en dit verzet tegen de machten, maar ook stromingen als het taoïsme, boeddhisme, en zoroastrisme.

Deel 3. De overgang van oudheid naar nieuwe tijd (1-1000 n.C.)

Alle levensvormen van de oudheid zijn berekend op continuïteit en zelfbevestiging. Je kon je leven geven voor stam of rijk, maar stam of rijk moesten blijven bestaan. De overgang naar de nieuwe tijd is gekenmerkt door de plaatsbekleding als nieuwe levensvorm en -norm. Christus sterft niet voor het behoud van enige levensvorm, maar voor de ander. Bestaan met het oog op eigen overleven wordt nu overtroefd door bestaan voor en met de ander. De kerk is deze nieuwe, inclusieve, liefdesgemeenschap. De oude levensvormen hebben alleen een toekomst voor zover ze een bedding geven aan de liefdesgemeenschap, die nu een brug is tussen de verschillende levensvormen. Deze normatieve wending in de geschiedenis rechtvaardigt de christelijke tijdrekening. De eerste opdracht in deze nieuwe tijdrekening wordt de vereniging van de van elkaar afgesloten stammen tot een hogere eenheid onder goddelijk gezag. Dat is de gemeenschappelijke noemer van de inzet van de islam in het oosten en het rijk van Karel de Grote in het westen, alsook het rijk van Ethiopië in het zuiden. Omdat de stammen vooral naar eenheid zochten, begrepen ze niets van de oppositie tussen kerk en staat.

Deel 4. Van kerkelijke suprematie tot nationale soevereiniteit (1000-2000 n.C.)

In het rijk van Karel de Grote en in de tijd van zijn opvolgers was de kerk onderworpen aan de belangen van het rijk, alleen goed voor de moraal en het moreel. De strijd om de benoeming van de bisschoppen en om de suprematie van het pauselijke gezag brengt een omwenteling. De kerk neemt nu de leiding in het organiseren van de samenleving. Door de spanningen en de oppositie tussen paus en keizer zien steden en gilden hun kans om zelfstandigheid te bevechten. De door de kerk gepredikte moraal wordt in gilden en steden omgezet in een *civil society*, waarin gewone mensen elkaar leren vertrouwen en vrijwillig samenwerken. Het is de eerste stap buiten de vaste omheining van familie en stam als het gaat

om economische samenwerking en ondernemerschap. Deze *civil society* als tegenwicht tegen de hiërarchie markeert het beginpunt van de bijzondere en uitzonderlijke weg die het Avondland/Europa sindsdien is gegaan. Zelforganisatie van onderop in gilden, broederschappen, en later ondernemingen, stichtingen, verenigingen, coöperaties enzovoort is hiervoor kenmerkend, en dat alles onder de hoede van rationeel bestuurd nationale staten.

Deel 5. Van rationalisme en nationalisme naar dialogische verantwoordelijkheid (1945-nu)

De wereldoorlogen zijn het gevolg van de zelfverabsolutering van de nationale staten van Europa die zich volgens hun eigen rationaliteit superieur voelden aan elkaar en de ander behandelden als object van werkzaamheid, markten, koloniën. Sinds de wereldoorlogen, eigenlijk al sinds de Franse revolutie is de wereldomvattende maatschappij en het vrije spel van maatschappelijke krachten van meer betekenis dan de macht van nationale staten. Een veelheid van actoren, staten, vakbonden, bedrijven, verenigingen enzovoort, botsen als krachten in de ruimte in een globaal geworden samenleving. Zij kunnen alleen hun weg voorwaarts vinden door in dialogische verantwoordelijkheid eindelijk met elkaar te spreken. Hier ligt de grote omwenteling van het tweede naar het derde millennium. Kleine creatieve groepen nemen steeds het voortouw: het zijn de levende stammen van het derde millennium. Zij realiseren de saamhorigheid op het gebied van de economie als vervanging voor de nationale saamhorigheid. Zij overwinnen daarmee het destructieve karakter van collectivistische identiteiten en mythen. Zij nemen een leidinggevende rol in maatschappelijke veranderingen.